

חוברת לימוד והגות

נח

11 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

אחת־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "נח: בעקבות מידת אלוקים": האם נח הוא האיש הרוחני בה"א הידיעה, או רק שלב בין אדם לאברהם? שלוש קריאות של פסוק אחד, התיבה מול המילה, שלושת הבנים כשלושה רבדים של ההווה — ומסקנה אחת: נח הכיר את ה' במידת הדין, ועדיין לא במידת החסד.

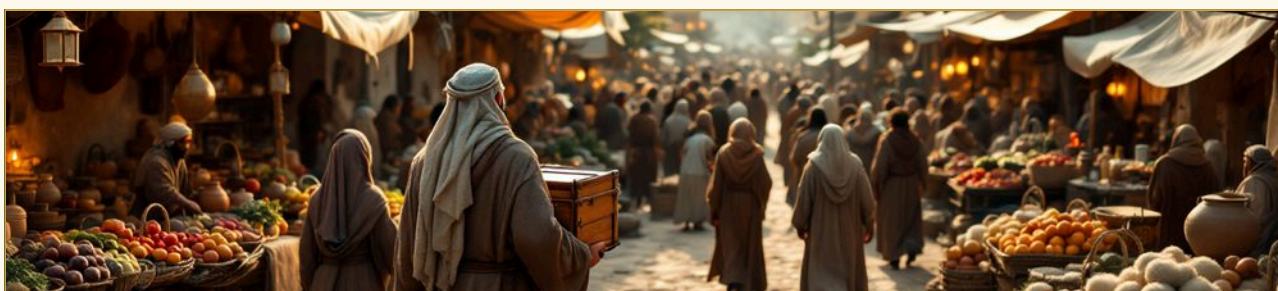

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת נח

01	האדם הנוח לכולם
02	שלושה אנשים, פסוק אחד
03	התפילה, השדה, ההר
04	סיפור שגם אחרים מספרים
05	תיבה או מילה
06	שבע מצוות, ומידתן של המידות
07	קצת ממשלה, מיוסף ומיעקב
08	אלוקים, ועדיין לא השם
09	שלושה בנים, שלושה רבדים של ההווה
10	החמס הגזל את האדם
11	תיבה הבנויה על אותיות השם

הצגה

נח, אומרים חכמינו, שלם עם שמים ושלם עם הבריות. הוא מוצא את מקומו אצל הגדולים, מתאים את לשונו לקטנים, ומרגיש טוב מאוד בעולם הזה. אדם יוצא דופן, פתוח לכולם, שאינו נלחם שום מלחמה.

השאלה

האם מי שכולם מעריכים הוא האיש הרוחני בה"א הידיעה?

התשובה

"ונח מצא חן בעיני ה'" (בראשית ו, ח).

נח הוא איש של פתיחות, פתוח לכאורה לכולם, המנסה לחיות עם סביבתו בכל הרמות. הוא אינו מסגיר דבר. הוא אינו נלחם שום מלחמה, ואינו רוצה בכך. זו דרך לנהל את החיים הרוחניים: לראות בהם עניין הנוגע רק לך ולא לשום דבר אחר. הוא משתתף בכל הפעילויות כאילו לא כלום; הוא נושא את ערכיו לכל מקום, אבל שומר אותם לעצמו.

אם כן, האם זה באמת האיש הרוחני בה"א הידיעה? כדי להשיב, מבחין הרב בשלושה טיפוסים של אנשים שהתורה מציגה: אדם, נח ואברהם.

מסקנת הרב

אני נושא את ערכיי עמי, הם רק בשבילי.

לקח לשולחן

היכן אנו שומרים את ערכינו "לעצמנו" כדי לא להפריע לאיש? האם יש מאבק שהיינו צריכים לנהל, גם במחיר של הערכה מעט פחותה?

הצגה

יש פסוק בן שלוש מילים שאומרים בקריאת שמע שעל המיטה: "לישועתך קויתי ה'". לפי הסדר שבו מעמידים את מילותיו, הוא אומר שלושה דברים שונים — ושלש הקריאות האלה הן שלושה אנשים: אדם, נח ואברהם.

השאלה

שלוש דרכים לחכות לישועת ה': באיזה מקום בפסוק הזה עומד כל אחד מאיתנו?

התשובה

"לישועתך קויתי ה'" (בראשית מט, יח) ושלוש קריאותיו.

הקריאה הראשונה היא של אדם. נכנסים לדרכים הגדולות מאיתנו; אין לנו לא הכוח ולא האומץ להתמודד עם קשיי העולם, ולכן משתמשים בה' כמשענת, ומבילים את הזמן בתחינה אליו. אדם היה צריך לשמור על מה שקנה בגן; הוא שמע לאותו קול של נחש שדיבר מתוכו, רצה בשליטה על העולם ובו בזמן להישאר בגן, ונכשל.

השנייה היא של נח. הוא אינו רוצה להישאר תלוי בעזרה האלוהית, מציב לעצמו אתגרים ומצליח בחלקם: הוא מחזיק באיזון יחסי בין דרישות ה' לבין דרישות החיים כאן למטה, והקב"ה כורת עמו ברית. אבל הוא עומד נגד הזרם רק בתנאי שהוא מתכנס: זו התיבה.

השלישית היא של אברהם: ה', לישועתך אני מקווה — אני מבקש לחלץ אותך מציפורני העולם הזה, להביא להכרתך בתוכי. הוא אינו מתכנס, הוא רוצה לחלוק את ניסיונו עם כל דורו, ולפנות לא עוד אל הדין, אלא אל החסד. אלה שלושת גילי החיים הרוחניים, מן הנעורים ועד הבגרות.

מסקנת הרב

אין אלה שלוש דרכים שונות, אלא שלושה מבואות, שלוש מדרגות.

לקח לשולחן

כל אחד כאן יזהה את עצמו באחת משלוש הקריאות. יאמר כל אחד איזו, בלי להחמיא לעצמו. ומה תהיה, השנה, המדרגה הבאה — זו שעדיין לא העז לעלות בה?

הצגה

את שלוש המדרגות של אדם, נח ואברהם יחיו האבות בתורם, כל אחד בדרכו. חכמינו מצמידים לכל אחד מהם דימוי: ההר לאברהם, השדה ליצחק. הרב קורא בהם שלוש דרכים לעמוד על רגליך.

השאלה

כיצד חי כל אחד מן האבות — אברהם, יצחק ויעקב — את התפתחותם של חיים רוחניים?

התשובה

חכמינו: אברהם קראו "הר", יצחק קראו "שדה".

יעקב הוא "איש תם", איש השלמות, מי שהפנים את כל הערכים: הוא איש התפילה. חיפוש הרוחני נבחן במידות, בתכונותיו של האדם.

יצחק הוא איש הגבורה, והוא קשור לשדה. השדה חשוף לכל פגעי מזג האוויר, לקרקעות שלעתיים טרשיות: צריך לעמוד, ולא להיסחף אחר הזרם. יצחק מקיים התכנסות לעומת אביו.

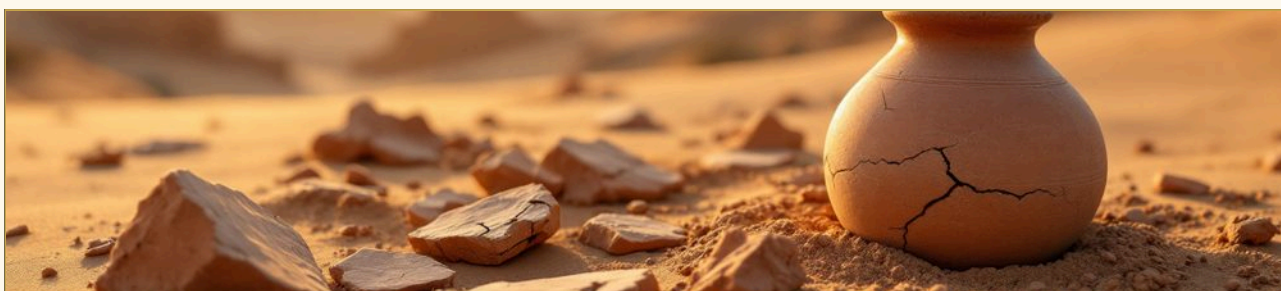
אברהם הוא ההר. התורה אינה מספרת לנו על שום מידה שהכשירה אותו לייעודו: הכול מתרחש דרך ניסיונות בלתי פוסקים. חייו אינם אלא ניסיון, אבל הוא החליט להתמודד עמו בלי תלות בשום עזרה אלוהית, מתוך דרשיח פתוח עם ה' לטובת האנושות.

מסקנת הרב

איש התפילה הוא יעקב; איש האדמה הוא יצחק; מי שעונה לכל האתגרים הוא אברהם.

לקח לשולחן

האם אנו דווקא בתפילה, בשדה או על ההר? יאמר כל אחד איזה ניסיון הצמיח אותו.

הצגה

תרבויות אחרות, ציוויליזציות אחרות, מספרות על מכול. חוקי שומר, אומרים בעלי הביקורת, משקפים חוקים קדומים יותר שתורת משה כביכול העתיקה. הרב אינו מתחמק מן הטענה הזאת.

השאלה

אם עמים אחרים מספרים על מכול, מה נותן ערך לסיפורה של התורה?

התשובה

"ותשחת הארץ לפני האלוקים" (בראשית ו, יא).

לדעת הרב, לא הקדימות של סיפור היא שנותנת לו ערך: לא הסיפור כל כך, לא החפץ ולא החומר, אלא הלקח העולה ממנו. אם הבריאה יש מאין, מקורה בחוק: לא הייתה בריאה שלא קדמה לה רוח, והרוח הזאת היא שהולידה אותה.

מעתה אפשר לקרוא את המבול כמפולת של חוקים ואידאולוגיות שבני האדם נאבקים עליהם, והמעודדת את ההשחתה: מתירנות מחשבתית החיה בשכנות עם האלימות ומצדיקה אותה.

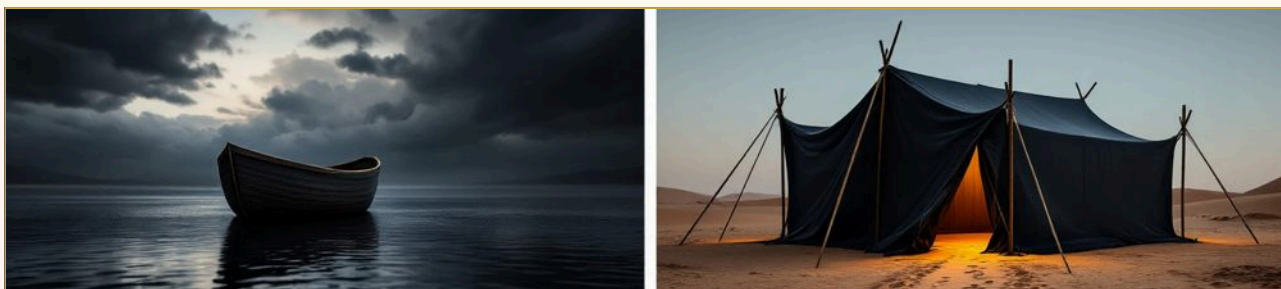
מי שמתכנס בתיבה הוא מי שמבקש מחסה מפני מבול הרעיונות הזה, מפני הזרמים הפילוסופיים המאיימים על העולם מכל עבר.

מסקנת הרב

מה שחשוב בכל דבר הוא הרוח המפעמת בו.

לקח לשולחן

איזה "מכול של רעיונות" מציף אותנו היום — מסכים, דעות, אופנות? והיכן אנו מוצאים את תיבתנו?

הצגה

המחסה של נח נקרא "תיבה"; אבל "תיבה" פירושה גם מילה כתובה. אצל אברהם ייקרא אות הברית "מילה"; ו"מילה" פירושה גם דיבור. שתי מילים לומר "מילה", ושתי עמדות.

השאלה

מה מבדיל בין מילה שמסתתרים בה לבין דיבור שפונים בו?

התשובה

"עשה לך תבת עצי גפר" (בראשית ו, יד); ברית המילה עם אברהם (בראשית יז).

התיבה היא הבית: התכנסות בתוך עצמך. המילה, להפך, היא פתיחה אל החוץ, פתיחתו של דר־שיח. אצל נח אין דר־שיח; אצל אברהם יש.

נח רצה להסתגר בכתוב, במילה, כדי לשמור על חייו מפני כל מי שערער על ייעודו הרוחני. לכן גם תולדות נח הן נח עצמו: הוא לא הצליח לתקשר מעבר לעצמו.

הדר־שיח עם ה' והדר־שיח עם בני האדם נפתחים או נסגרים יחד.

מסקנת הרב

כשאין מצליחים לפתוח דר־שיח עם הבורא, אין מצליחים גם לחלוק אותו עם הדור.

לקח לשולחן

לימודנו, מעשינו — האם הם תיבה שבה אנו מתגוננים, או דיבור שאנו חולקים? למי נוכל להעביר השבוע את מה שלמדנו?

הצגה

נח, למרות התכנסותו, זכה להתגלות: שבע מצוות בני נח. אבל ההתגלות הזאת עלתה בחייה של אוכלוסייה שלמה. והרב מגיע לשאלה שהוא שואל לעתים קרובות: במה מודדים חיים רוחניים?

השאלה

מה נותן את מידתה האמיתית של רוחניות: היראה, הידיעה, או דבר אחר?

התשובה

שבע מצוות בני נח; "ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש" (דברים ח, ח).

שבע מצוות בני נח הן שלוש העבירות החמורות — גילוי עריות, עבודה זרה, שפיכות דמים — ואחריהן איסור אבר מן החי, איסור גול, הקמת בית דין המחוקק, ולבסוף איסור ברכת השם. ההתגלות הזאת עלתה בחייה של אוכלוסייה שלמה, שהייתה מרוכזת אז במזרח התיכון.

ארץ ישראל חשובה רק בשל העובד שהיא מהווה ביחס לכדור הארץ כולו. היא מתייחדת בשבעת פירותיה, ושבעת הפירות האלה כולם סמליים: הם מייצגים את שבע המידות.

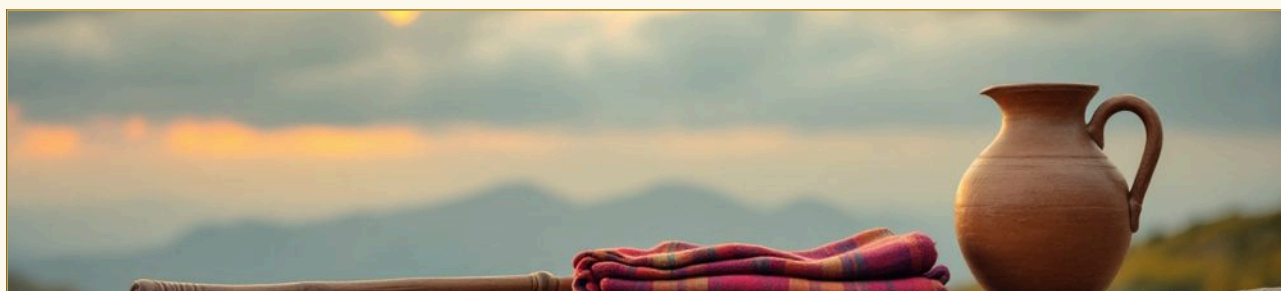
שכן מה שחשוב ביותר בחיפוש רוחני הוא הדרך שבה הוא בא לידי ביטוי בתנועותיו, במחשבותיו, בלשונו. המידות הן שנותנות את מידת הרוחניות של כל אחד.

מסקנת הרב

לא היראה, לא הידיעה, אלא המידות.

לקח לשולחן

במה ניכרת, אילו הסתכלו רק במעשינו ובדיבורינו של היום, איכות חיינו הרוחניים? על איזו מידה היינו רוצים לעבוד השבע?

הצגה

הפסוק נותן לנח שלושה תארים: איש, צדיק, תמים. הרב מעיר שכל אחד מן התארים האלה הוא במקום אחר תוארו של אחר: משה נקרא איש, יוסף צדיק, יעקב תם. נח נושא אפוא חלק מכל אחד מהם.

השאלה

מה משותף לנח עם משה, יוסף ויעקב — ומה זה אומר עליו?

התשובה

"נח איש צדיק תמים" (בראשית ו, ט); "משה איש האלוקים" (דברים לג, א); "ויעקב איש תם" (בראשית כה, כו).

"איש" הוא אדם בעל מדרגה מוסרית גבוהה, אדם חשוב: זה משה. "צדיק" — זה יוסף. "תמים" — זה יעקב. לנח יש חלק מכל אחד.

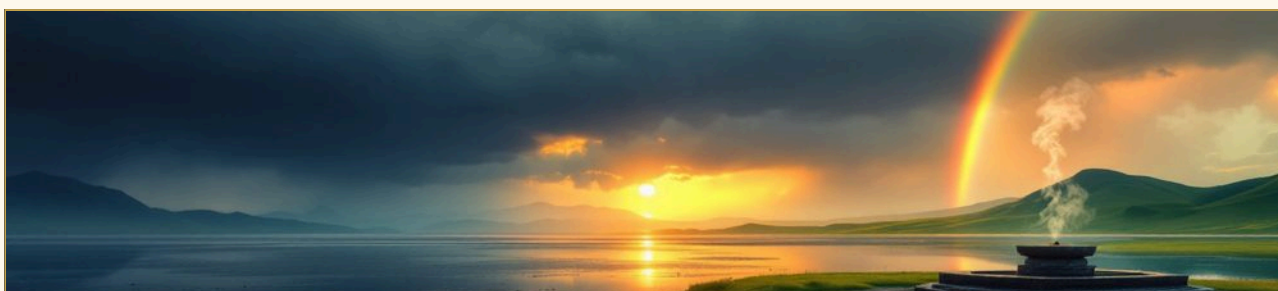
הקרבה ליוסף אינה מקרית, אומר הרב: שניהם נדחו בידי בני משפחתם. ונח הוא "איש" כמשה משום שהוא, כמוהו, מושא להתגלות. וחיפוש רוחני שנדחף עד הקצה, כשאין יכולים להתמודד עמו, נוטל את החיים: גם התגלות סיני לוותה במוות, והעם שרד בה רק משום שידע להשתיק, לשעה זו, את כל מה שמפלט.

מסקנת הרב

יוסף נדחה בידי אחיו, ונח נדחה בידי דורו.

לקח לשולחן

בידי מי נדחינו משום שנשארו נאמנים לערכינו? ואיזה חלק ממופת גדול היה כל אחד רוצה לשאת?

הצגה

נח "את האלוקים התהלך". ו"אלוקים" הוא שם הדין, הקפדנות. הרב מעיר שכבר בפרק הבא מופיע שם אחר. בין שניהם עומדת כל שאלת הדרכים להשיג את ה'.

השאלה

מדוע נשאר נח במדרגת "אלוקים", ומה משנה הופעתו של השם האחר?

התשובה

"את האלוקים התהלך נח" (בראשית ו, ט); "וירח ה' את ריח הניחח... לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם" (בראשית ח, כא).

כשם שיש שבעים פנים לתורה, כך יש שבעים דרכים להשיג את נוכחות ה' ואת האמונה בו. לכל אחד דרכו לחיות את חייו הרוחניים. דרכי התפיסה האלה העברית קוראת להן "שרים": אינן אלא תפיסות צדדיות, והעצירה בהן מעמידה אותנו צעדים ספורים מעבודה זרה. אבל יש מדרגה מעבר לשבעים המדרגות האלה: זו של מי שמצליח לאחד את כל ההסתעפויות האלה לנתון אחד העולה על כולן.

נח השיג משהו מזה, אבל הוא השיג את ה' מצד הדין.

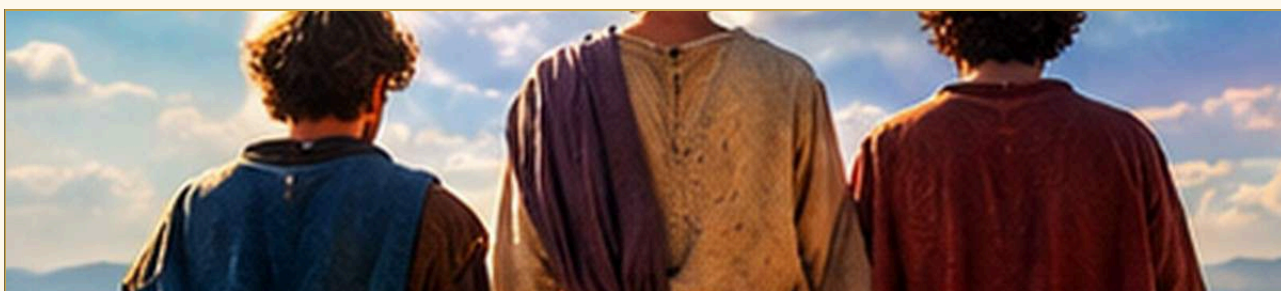
מיד אחר כך מופיע השם האחר: כשהמצוות מתגלות לנח, וה' מתחייב שלא להביא עוד מבול — שלא לדרוש עוד מן האנושות באותה מידה. הוא מקבל שישתמשו בשמות האלה, כפי שאפשר לראות היום בורמים השונים של היהדות.

מסקנת הרב

"אלוקים" היא מידת הדין, אין היא מידת החסד.

לקח לשולחן

האם אנו רואים את ה' קודם כול כמי שדן, או כמי שנותן? והאם אנו יודעים לכבד דרך אחרת משלנו לחיות את היהדות?

הצגה

נח מוליד את שם, חם ויפת. הכתוב יכול היה למנות אותם בפשטות; הוא מעמיד לפני כל שם את המילה הקטנה "את", כאילו להפריד ביניהם. לאדם היו שלושה בנים, וגם לשם.

השאלה

מדוע מקפידה התורה להבחין בין שלושת הבנים האלה — ומה נעשה מהם כשלוקחים כל אחד לחוד?

התשובה

"וילד נח שלושה בנים את שם את חם ואת יפת" (בראשית ו, י).

שלושת הבנים האלה הם שלושת השלבים של כל הווה, הנחווים בבת אחת. הנפש היא הקיום הביולוגי, הדחפים של כל אחד. הרוח היא השכל, התפיסה, הצורות האידאולוגיות. ובמילה "נשמה" יש "שם", זהות המהות השוכנת בכל ברייה. יפת הוא האמנות, היופי, הדר המחשבה, שאין להם תחליף אפילו בתביעת החיים הרוחניים — די להתבונן בהדר שנבע מעבודת הכהן הגדול במקדש.

אם הכתוב מעמיד "את" לפני כל שם, הרי זה משום שהוא מקפיד להבחין בכל ילד כדרך חיים אחר. שם ויפת הם שתי מעלות נאצלות, שחם, הדחפים, מפייח בהן כוח. מה שעושה אותם חולים הוא כשלוקחים כל אחד לחוד, באופן אוטונומי ועצמאי.

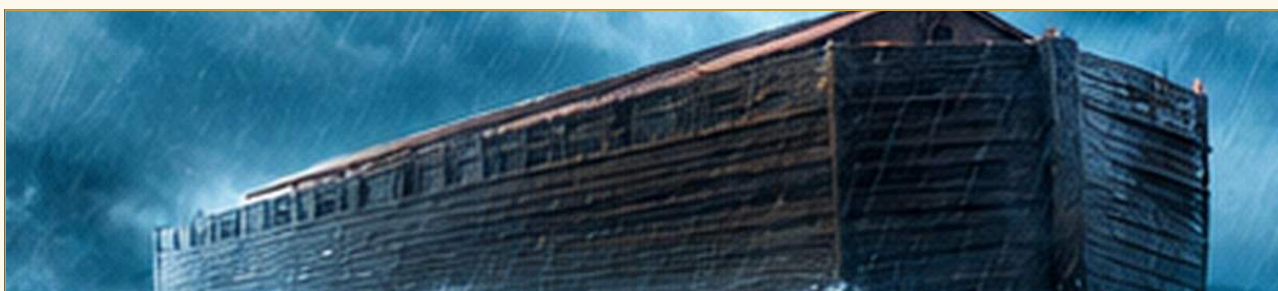
אז הארץ נשחתת — אפילו בידי אותם אנשי רוח הבזים לצד של יפת, או המבלים את זמנם בנינוי חם: הם ייתפסו בפינת הדרך באיזה מצב. וכך גם אנשי האסתטיקה בלבד: תפילות יפות, תפילות נאות, מקהלות נאות, אבל הלהט אינו שם.

מסקנת הרב

שם, חם ויפת, כשאינם נפרדים — כולם נח.

לקח לשולחן

לכל אחד העדפה משלו — הגוף, היופי, הרוח — והוא חושד בשני האחרים. איזה משלושת החלקים האלה הונחנו אצלנו, ולאיזה אנו בזים אצל אחרים?

הצגה

מאשימים את דור המבול בכל הרעות: עבודה זרה, פריצות, שפיכות דמים. אבל לא את זה מוקיע הפסוק כשנגזרת הגזירה. הוא אומר: הארץ נתמלאה חמס.

השאלה

מדוע הגזירה אינה נגזרת על שלוש העבירות החמורות, אלא על החמס — ואיזה חמס עשה את התיקון לבלתי אפשרי?

התשובה

"ותשחת הארץ לפני האלוקים ותמלא הארץ חמס... כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ" (בראשית ו, יא-יב).

החמס הוא שגולו מן הקו הרוחני האמיתי את מה ששייך לו: נטלו ממנו את יופיו, או את דחפו, או את מהותו האמיתית. ביתרו את האדם. ומכאן ואילך אין בני האדם מזהים עוד זה את זה: אין עוד אפשרות לתקנה.

הפסוק אומר: השחית כל בשר את דרכו. הדבר נאמר על שם, חם ויפת, שלא ידעו לתאם את תנועתם של שלושת הזרמים האלה בתפיסה רוחנית אחת של ה'. והכתוב חדל או לקרוא לאדם "אדם": הוא כבר אינו אלא "בשר", יצור של בשר כשאר הברואים.

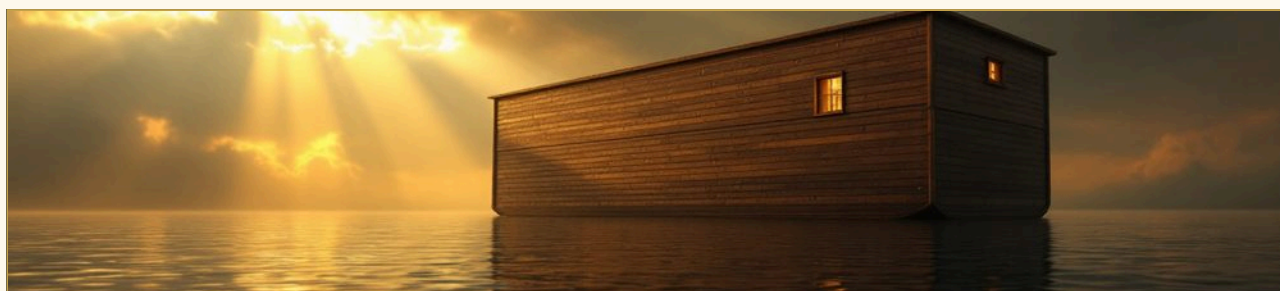
שכן כל אחד החל לריב על ה', לגזול אותו, לשבות אותו בדרכו. לכן מבקש הקב"ה שנח יהיה נקודת המוצא של אנושות חדשה.

מסקנת הרב

אין עוד אפשרות לגאולה.

לקח לשולחן

אנו עושים חמס לבני אדם כשאנו מצמצמים אותם לחלק אחד מהם: העובד, המצחיק, האדוק. את מי בקרבנו צמצמנו כך? ומי צמצם אותנו, בלי שהעזנו לומר זאת?

הצגה

התורה נותנת את מידותיה המדויקות של התיבה: שלוש מאות אמה אורך, חמישים רוחב, שלושים קומה. והיא אומרת שמקץ ארבעים יום פתח נח את חלון התיבה — אף שהמבול נמשך הרבה יותר.

השאלה

מה טמון במספרים האלה, ומדוע אין הזמן שבתיבה נמנה כזמן שבחוץ?

התשובה

"שלוש מאות אמה ארך התבה חמשים אמה רחבה ושלושים אמה קומתה" (בראשית ו, טו); "ארך ימים בימינה" (משלי ג, טז).

מידות התיבה נגזרות מאותיות השם המוכפלות זו בזו. ה"א היא חמש ווי"ו שש: חמש פעמים שש, שלושים, הקומה. יו"ד היא עשר: עשר פעמים חמש, חמישים, הרוחב. יו"ד כפול ה"א כפול וי"ו: שלוש מאות, האורך. התיבה היא הכלי שבו נח מוצא מחסה: הוא מוצא מחסה בשם.

היו ארבעים יום של גשם, אחר כך מאה וחמישים יום של גאות, ונח יצא רק שבעה או שמונה חודשים לאחר מכן. אבל הזמן שעוברים בתיבה, בשם, אין לו כל קשר לזה שחיים בחוץ. ארבעים הימים האלה הם כנגד ארבעים ימי מתן תורה בסיני.

הזמן שבחוץ שייך לטבעם של הדברים, לא לחיים הרוחניים. לפעמים די בשעה של רוחניות ביום כדי לכסות עשרים וארבע שעות, וביום אחד כדי לכסות חיים שלמים.

מסקנת הרב

יש אריכות ימים למי שעומדים בימינה.

לקח לשולחן

איזו שעה בשבוע שלנו "נחשבת" יותר מן האחרות? היכן אנו מוצאים את הזמן הזה שאינו נמדד כזמן שבחוץ?